

KOVÁCS ISTVÁN

A közhaszon robotosa

SPEIDL ZOLTÁN EMLÉKEZETE

Ami a tanévekre vonatkozó személyes emlékezetkultúrámot illeti: az általános iskolás társak tablója mosódott bele leginkább a múlt időbe. Legélesebben a gimnáziumi évek osztályképe maradt meg bennem – személyekre kinagyítva is. Az egyetemi évfolyamtársak egykettőre feledésbe merültek, azok kivételével, akikhez valamiféle munkakötelék vagy életünket meghatározó, mozgósításra képes elvbarátság fűzött. Csak utóbb, temetésekor s könyveit elolvasva tudatosodott bennem, hogy Speidl Zoltán is e virtuális baráti közösségemhez tartozott.

Az ELTE Bölcsészkarán történelemmel társított kis szakok képviselőit – arab, latin, lengyel, néprajz, spanyol, tibeti, török – egy tancsoportba osztották be. Harmadéves korunkban csatlakoztak hozzánk a levéltár- és muzeológia szakosok, akik rendszerint a magyart vagy az oroszot adták le, hogy irányváltott tárgyaikban elmélyülhessenek. A muzeológusnak készülő Speidl Zoltán ritkán fordult meg tancsoportunkban, így én őt Szabad György reformkort tanulmányozó szemináriumán ismertem meg közelebbről. A közös példakép-tanár az egymás iránti bizalmat is fellobbantotta. Akkor, a hatvanas évek derekán nem sejtettük, hogy tisztelt professzorunk (aki akkor még „csak” docens volt) óráin rendszerváltoztató közösség is formálódik.

Útjaink a diploma átvétele után negyedszázadra elváltak. 1993-ban Varsóban találkoztunk, ahová országgyűlési képviselőként egy parlamenti delegációval látogatott el. A nagykövetség kulturális tanácsosaként én kísértem, tolmácsoltam a társaságot, amelyben Zoltán kitűnt a csendességével. Alkalmunk nyílt hosszabban elbeszélgetni. Megtudhattam, hogy volt könyvtáros, segédmuzeológus és irattáros, de tudományos munkatársként a Hadtörténeti Intézetben is dolgozott. 1977-ben hátat fordított a fővárosnak s vagy nyolc éven át Nyíregyházán a *Kelet-Magyarország* című napilapnál újságíróként kereste a kenyerét. Hogy tudta kibírni? – gondoltam magamban. Eszembe jutott a hetvenes évek ismert, „renitens” költője, Ratkó József, aki azzal az indokkal háritotta el a Salgótarjánba invitálást, ahol a *Palócföld* szerkesztőségében ajánlottak neki állást, hogy távoztával – Kádár-korszak ide, Kádár-korszak oda – Szabolcs-Szatmár megyén teljesen eluralkodna a rákosizmus szelleme...

Amit nem tett meg Ratkó József, megcselekedte Speidl Zoltán, 1988-ban Salgótarjánba költözött, s bekapcsolódott a *Nógrád* című napilap munkájába. A két történeti-földrajzi táj színterén folytatott küzdelmeit, élményeit a 2007-ben megjelent *Homoktemető* című kötetében örökítette meg, amelynek alcíme: *Magyar múlt riportert szemmel (1945–1990)*. Ebben olvasható az anyai nagynénjének sorsát feltáró levelekből összeállított családi krónikája, amelynek 1945 márciusában Ausztriába szakadt házaspár-hőse egy évtizeden át hiába várja a hazatérési engedélyt. Elhamvadó

életük rendre füstbe ment tervét ugyanabban az egy mondatban jelzik: „Hazamenetelről egyelőre sajnós szó sem lehet...”

Oknyomozó újságíróként alapos történelmi felkészültséggel tárja fel a Recskre elhurcolt harmincnégy hatvani vasutas drámáját – *Hatvaniak Pokoljárása (1950–1953)*. Az Államvédelmi Hatóság által rendezett politikai színjáték egyik áldozata a Dachaut megjárta Gábori György volt, aki keserűen jegyezte meg: „Azokon az embertelenségeken, amit a második világháború előtt és alatt a német SS-alakulatok emberek millióin elkövettek, nincs mit menteni. Mégis, az én tapasztalatom szerint, ha az SS-ek munkára fogtak bennünket, közben nem kínoztak. Nem hiszem, hogy ezt emberségből cselekedték volna, inkább ökonomiai elvek miatt: termelő elemek voltunk, s tudták, miképp hasznosíthatnak minket a legjobban. Itt, a recski táborban semmiféle hasonló megfontolás nem érvényesült: csupán a gonoszság, elvetemültség, szadizmus és bosszú. Itt a ránk kiszabott munka nem a termelést szolgálta, hanem a kínzást.” A város hívóinek megfélemlítése és a jobbnak számító lakások birtokba vétele céljából is agyongyötört, majd ítélet nélkül elhurcolt vasutasok 1953-ban szabadultak a haláltábornak létrehozott recski lágérből, egy életre magukon viselve a „rendszer ellenségének” billogát.

A kommunizmus emléknepjén az iskolákban ajánlatos volna a Speidl Zoltán által összeállított *Mit beszélnek a faluban? Ibrány az ötvenes években* című dokumentumgyűjteményből felolvasni néhány rövidebb-hosszabb hivatalos hangulatjelentést, újságcikket azért, hogy mindazok képet nyerjenek a máig megszépíteni igyekezett diktatórikus rendszerről, akiknek fogalmuk sem lehet róla.

Mit beszélnek a faluban?

1952. március 8.

„Beszélnek a faluban, hogy országunkban nap mint nap győztesen folyik a szén-csata, és ennek dacára községünkbe már hónapok óta nem jött egy mázsa szén se...”

1952. március 29.

„Községünkben megtartott kisgyűlések alapján az a hangulat, hogy a község lakossága mélyen elítéli az amerikai gengszterek baktériumháborúját... A gazdák panaszkodnak, hogy a rossz, havas időjárás miatt nem tudják a tavaszi mezőgazdasági munkát végezni. Egyesek azt mondják, na lám, hiába csinálják a kommunisták a véstervet, kihagyták belőle az Istent.”

Megyei híryanag

1952. július 17.

„A napokban hozott ítéletet a megyei bíróság Nádasi János 28 holdas nyíregyházi kulák felett azért, mert szabotálta az aratást... Nemcsak az aratásban, de a begyűjtés munkájában is mesterkednek azon a kulákok, hogy mennyivel tudnának ártani. Dolgozó parasztjaink leplezzék le őket, tegyék ártalmatlanná, mert ezek ügynökei a Koreában baktériumot terjesztő amerikai gyilkosoknak.”

Mit beszélnek a faluban?

1952. október 4.

„Leginkább a békekölcsönjegyzés foglalkoztatja a lakosságot. Mindenki arról beszél, hogy nem nézik, hogy a burgonya csak 17 Ft., az adót nem tudják fizetni, nem-hogy még módunkban állana kölcsönadni.”

1952. november 15.

„A lakosságot a kenyérhiány foglalkoztatja. Az üzletekben igen sok esetben nincs kenyér, és napok eltelnek, míg egyesek kenyérhez jutnak.”

1953. december 6.

„Sok helyen nincsen már a hízóban lévő sertésnek takarmány. Levágni a tulajdo-nos nem tudja, mert kukoricabeadási kötelezettségének nem tett eleget.”

1953. január 3.

„Panasz van a kenyérellátás terén. Lesik a földműves-szövetkezet kenyérkihordó szekereit, hogy merre, melyik üzletbe viszi a kenyeret, és utána ezt az üzletet megro-hamozzák...”

Néplap

1953. jan. 11.

„Nagy István kenyérhalmozó ilki kulákot két és fél évi börtönre ítélte a bíróság... A sarokba szorított ordások minden kis rést megkeresnek, ahol a dolgozó népnek ártani tudnak.”

Speidl Zoltán utána néz annak is, mi történt a Váci Mihály által az 1960-as évek elején „*Történelmi lecke*” címmel írt sorozat egyik riportjának hőisével, a kiemelkedően értelmes hetedikes kislánnyal, Simon Erzsébettel. Ő volt az, „aki 1962-ben megta-nított édesanyját írni és olvasni, akinek tanítási módszerét Váci megcsodálta, s aki hetedikes koráig Nyíregyházából csak a disznóvásárt látta, mert a város ide nagyon közel volt, és mégis nagyon messze.”

Kálmánházán egy szerény portán talál rá. „Nyílik az ajtó, érkezik Erzsike, akinek szép sorsot szánt Váci – számol be találkozásukról az újságíró-riporter. – Nézem Er-zsikét: alig múlhatott harminc, de koránál sokkal idősebbnek látszik. Rossz göncök vannak rajta, amilyeneket falun viselnek télen a nők, hogy legyen miben az udvarra kimenni, állatot etetni. Aztán okos szemén akad meg tekintetem. Újra nyílik az ajtó: négy gyerekéből három nyomakszik a kicsiny helységbe. Nagyanyjuk mellé sorakoz-nak, és hallgatnak. Fülsértő a csend.”

Simon Erzsébet reményei hamvukba hullottak. Lehangelő riportjának visszhang-jaként Speidl Zoltán levelet kapott Orosz Károlytól, aki a Szabolcs-Szatmár megyei Dombrádról származott, „s Vecsésen, Budapest torkán akadt fenn”. A levél jól érzé-kelteti a kolhozosítás eredményeként szétvert magyar paraszti közösség drámáját: „A lehetőségekkel élve, szegény ember gyermekeként szakmát, érettségít szereztünk a ,sötét Szabolcs-Szatmárban’. Szemünk előtt alig néhány év alatt átalakultak a rétközi, nyírségi, tiszaháti falvak, s velem együtt több százezren valamiféle centrifugális erő hatására szanaszét repültünk az ország minden szegletébe. Nem lepódtunk meg, ha a fővárosi-környéki üzemekben jeles érettségivel csak segédmunkát kaptunk. Dol-goztunk, mert ezt láttuk otthon a szüleinktől, mert így alakult az életünk, s kapa he-lyett fúrót, kalapácsot szorított tenyerünk. Kéteshírű munkásszállításokon a fal felé fordulva álmodunk.”

Az újságírást is szépirodalmi nyelvi igényességgel művelő s ehhez kapcsolódóan a klasszikus etikai előírásokat eskü módjára betartó Speidl Zoltánt mély empátiakészség jellemzi. Ezt a beleérző képességet minden bizonnyal az 1956. november 4-én a Messter utcai bérházukban átélt dráma égette belé. A házat átkutató szovjet különítményesek az ott talált két magyar kiskatonát, akik szabadságos papírral rendelkeztek, helyben agyonlőtték.

1990 tavaszán Speidl Zoltán mint az MDF jelöltje Salgótarján IV. választókerületében egyéni mandátumot nyert, s tagja lett az új, demokratikus országgyűlésnek. Munkájáról és az Országházban történekről heti rendszerességgel beszámolt a *Heti Magyarország*, (majd visszatérve eredeti nevéhez: a *Magyarország*) *Parlamentari folyó* című rovatában. Írásait a *Félkegyelmi állapot. Egy publicista naplója 1991–1999* című könyvében 2001-ben tette közzé. Ezt a részben riport-, részben naplókötetet – adalékainak hitelessége, híradásának „hétrekeszsége”, közlésének rendszeressége révén – megbízható kordokumentumnak is tekinthetjük. Annál is inkább, mert országgyűlési küldöttként ugyanolyan magasra tette a lelkiismeretes alaposággal végzendő szakmai munka színvonalának mércéjét, mint egykori tanára, a négy éven át házelnök Szabad György. Nem véletlen, hogy *Időt álló feltételek* címmel ő írta a kötet bevezetőjét, amelyben tanítványa méltatásán kívül, az adott bonyolult politikai helyzetet is felvázolta: „Történészként és a politikai küzdelmeknek a salgótarjáni (IV.) kerületben képviselővé megválasztott szereplőjeként pontosan értette, hogy 1989–1990-ben nem alakult ki »forradalmi helyzet«, s hogy az átalakulás Antall József vezette erőit nem töltötte el valamiféle »hurráoptimizmus«. Annál kevésbé, hiszen jól tudta, hogy Magyarország tényleges gazdasági-pénzügyi helyzete minden korábban feltételezetteknel rosszabbnak bizonyult, a tájékoztatásban tartott társadalom valóságismerete és politikai tudatszintje a kívánatosnál messze elmaradt. Ugyanakkor – s nem kevésbé ezért is – a »rendszerváltással« kapcsolatos csodavárás, aminek túlfeszüléséért a tényleges megújulás ellenfelei sokszor kajánul és mindig igazságtalanul a jogállam megalapozásáért küzdő erőket vádolták, szükségképpen csalódottságba fordult át, mint a régió egészében átmenetileg. Felismerte azt is, hogy a mindennek ellensúlyozására törekvő Antall-kormány cselekvési lehetőségeit az előző kormányzat idején kibontakozó »spontán privatizáció« következményei, a parlamenti erőviszonyok (a kétharmados többség hiánya, az egyszerű túlsúly biztosításának nehézségei), továbbá – a »kárpótlás« és az »igazságtétel« kérdéskörében különösen – a kormányzat támogatóit is megosztó nézetkülönbségek erősen beszűkítették.” Speidl Zoltán Szabad Györggyel együtt vallotta: Nem a kormány, hanem az ország jövője a tét.

A kötet szerzője *A publicisztikai gyűjtemények értelméről* címmel írt „előszavában” így indokolja meg a Parlamentben történekről szóló írásainak kötetbe rendezését és kiadását – tudatosítva egyben a reformkorban életet nyert *közhaszon* fogalmát is: „Létezhet-e valami közhaszon abból, hogy az egyszer már közreadottakat újfent ki nyomtatjuk. Áltathatom-e magam azzal, hogy a történeke szemlélőjeként s egy ideig szerény hatású alakítójaként, érdeklődésre számot tarthat mindaz, amit láttam, hallottam, olvastam, gondoltam, s természetesen leírtam. A válaszhoz mindenkéltt tisztázni kell: mit értek közhaszon alatt? Talán annyit csupán, de ez meglehet nem

is oly kevés: egyszer majd valaki, aki a korszak történetét megírja, adalékként használhatja azt, amit a rendszerváltozásról papírra vettem. S talán akadnak majd olyanok is, akik végig figyelték a rendszerváltoztatás históriáját, s emlékezetfrissítőül alkalmazzák az ebben a könyvben is olvasottakat.”

E rendhagyó napló filmszerűen eleveníti meg a Parlamentben négy éven át történeteket. A már elfeledett nevek egyszeriben ismerősen csengenek, az emlékezetből kihullott szereplőknek, tetteknek, gesztusoknak ismét tanúi lehetünk. Ki emlékszik már arra, hogy az 1991-ben csaknem teljesen az ellenzék kezében lévő tömegtájékoztató, mint siratta Surányi Györgyöt, aki a Magyar Nemzeti Bank elnökeként aláírta a Demokratikus Chartát, s ezért „politika-semleges” állásából felmentették. És amikor az akkor még Fideszes Ungár Klára felszólalásában az üres padosorokat látva megjegyezte: „Csak az MDF Kukái vannak jelen.” És a mindig perzselő szenvedéllyel felszólaló Gadó György, aki mindenkiben antiszemitát látott... olykor párttársaiban is. Olvashatunk arról, hogy Demszky Gábor miként simogatja az expo zászlaját, s később aztán arról is, hogy az SZDSZ az MSZP-vel együtt majd hogyan játssza át a világkiállítást Torontónak. És Hankiss Elemér... És Gombár Csaba... Van, aki még e nevekre (és tetteikre) emlékezik? Akiknek az ellenzék javára elfogult kormányellenes közszolgálati magatartása miatti leváltását Göncz Árpád köztársasági elnök addig húzta-halogatta, ameddig csak lehetett. Álljon itt néhány mondat az MTV 1993 januárjáig tartó gazdálkodásáról összeállított jelentésből: „Az MTV az 1993 januárjáig működő vezetőség irányítása alatt idegen kézbe került. 1990 óta rossz szerződésekből olyan hálót vont maga köré, amely az MTV-t, mint nemzeti közszolgálati televíziót kiszolgáltató helyzetbe hozta. A TV 1 teljes reklámidejét 10 évre adták el, szokatlanul magas, 20–25 százalék részesedésért. A bevételek a reklámidő felett rendelkező céghez kerülnek. A TV 1 szombat esti főműsoridejét tengerentúl filmek vetítésére kötötték le.”

A nagyvilágban akkoriban is szép számmal keringtek Magyarország, a magyar nép rossz híret keltő ellenzéki nyilatkozatok, bár összehasonlíthatatlanul kevesebb, mint manapság. Ráadásul a kezdet-kezdetén még zavarba tudták hozni a nyilatkozattevőt. Tamás Gáspár Miklós például égre-földre esküdözött, hogy beperli a *Los Angeles Times*-t, azért, mert egy vele készített riportban azt adta a szájába, hogy Magyarországon antiszemitizmus van. Igaz, azóta se lehet tudni, hogy volt-e per, s ha volt, milyen eredménnyel zárult... Ki emlékszik már Valencsik Ferencre, a Létminimum Alatt Élők Társasága elnökére, aki aláírásokat gyűjtött az országgyűlés feloszlása céljából? Amikor pedig megkérdezték tőle, mit tesz, ha terve sikerül, azt válaszolta: „Igazából azt tudom, mit nem szeretnék: azt, ami van!” Mintha a mai ellenzékiek szájából is ez sisteregne „a Valencsik-program” felerősített visszhangjaként. De ő legalább őszinte volt, nem palástolta tevékenységének személyes motiváltságát: „Szabadúszó vagyok. Mindig azzal foglalkozom, amiben pénzt látok.” Legyünk igazságosak: a mai ellenzék viselkedésének tükrében a koalíciós pártok és az ellenzék közötti diskurzus hangneme 1990 és 1994 között többnyire udvarias és szinte mindvégig szalonképes volt.

Speidl Zoltán egy ideig értetlenül áll Csurka István előtt, aki Antall Józsefet perzselő gyűlöletével mindenáron kormányt akart buktatni, mit sem törődve azzal, hogy

ezzel azonnal a szocialistákat és a szabaddemokratákat segíti hatalomba. Megjegyzése szerint: „Ha Csurka és csapata jelentősen megerősödne, az ellenzéki pártok legszebb álmát valósítaná meg: szükségszerűen szakadás következne be az MDF-ben. Antall nem vállalná a további kormányzást.” A koalícióból kihátrálni akaró Csurka a koalícióból kihátrált Torgyán Józseffel szükségszerűen egymásra találhatott.

Bölcsészkarai ismeretségük nyomán Speidl Zoltán, akit a rendszerváltozás küszöbén nem tévesztett meg az SZDSZ harsány antikommunista retorikája, bizonyára nem csodálkozott Pető Iván magabiztosságán, aki pártja képviselőjeként 1993 februárjában, tizenöt hónappal a választások előtt tizenöt pontban írta elő a kormánynak, hogy „készsék elő az ügyeket a kormányváltásra, ne hozzanak olyan döntéseket, melyek valójában a politikai kampány döntései, ám a társadalom szempontjából hátrányosak lehetnek.” Ez nem más, mint felszólítás a dicstelen fegyverletételre. Speidl Zoltánt ez fölényeskedő arrogancia még inkább munkára sarkallta, energiával töltötte fel: Antall József ebben az időben kérte, hogy legyen főszerkesztője a *Heti Magyarországnak*.

A Magyar Demokrata Fórum Antall József 1993. december 12-én bekövetkezett halála után is tette a dolgát. Igaz, talán a baljós jelek szaporodása ellenére sem akarta elhinni, hogy a kormányra valóban kamikaze-sors vár, ahogy ezt a miniszterelnök 1990-ben megjósolta.

Speidl Zoltán is tette a dolgát, miután a „parlamenti folyosótól” búcsút vett. Tette, amíg tehetette. 1995-ben az MSZP – a jobboldali sajtó tervbe vett felszámolása jegyében – döntött a *Magyarország* ellehetetlenítéséről. Ennek leplezett módja a megvásárlás volt. Az ügyletet az Exclusive Kft. bonyolította. Eleve úgy vette meg a lapot, hogy azt továbbadja az IBUSZ-hoz tartozó Eastern Bridge Kft.-nek, amely aztán fizetés és végkielégítés nélkül az egész szerkesztőséget elbocsájtotta. Ez az eljárás az újságíró-társadalomban – pártállástól függetlenül – nagy felháborodást keltett, merthogy ilyesmire addig még nem volt példa. Az együttérzés azonban nem jelentett konkrét segítséget Speidl Zoltánnak, aki másodmagával munkaügyi pert indított a Társaság ellen. A bíróság 2 millió forintot ítélt meg neki. Az összeget azonban a bírósági végrehajtó nem tudta behajtani, mert a bejegyzett Magyar utcai címen az Eastern Bridge Kft. mint olyan, nem létezett.

Publikálási lehetőséget állástalansága idején sokáig csak az *Új Magyarország* biztosított Speidl Zoltánnak – honorárium nélkül. 1997-ben Katona Tamás I. kerületi polgármester felkérésére a Budavári Önkormányzat kéthetente megjelenő lapjának, a *Várnegyednek* lett a főszerkesztője. Ugyanebben az évben került docensként a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészkarának Kommunikáció és Médiatudományi Intézetébe. Szívéhez legközelebb a tanítás állt. 1997-től szinte haláláig oktatott. Hogy hallgatói tisztelték, oktatói munkáját értékelték, azt a temetésén megjelent egykori diákok nagy száma is bizonyítja.

Halála előtti életszakaszának egy része sajátos módon kötődött gyermekkorom, ifjúságom színteréhez. Betegként az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézetben, az egykori Fodor Szanatóriumban feküdt, talán az V-ös vagy a VI-os pavilonban. Az ötvenes években anyámmal együtt a gyógyszerraktárrá átalakított közeli kórházi templom sekrestyéjében laktunk. Így az összetorlódott időben csak lélegzetvétel választott el bennünket.